

РАДА СТАНАРЕВИЋ

НОВА СЕРИЈА „НЕВЕНА” – КУЛТУРНОГ,
КЊИЖЕВНОГ И УМЈЕТНИЧКОГ ГЛАСИЛА
ИЗ БУДИМПЕШТЕ

Српска штампа у Мађарској има дугу традицију. Упућени¹ истичу да су управо ту, у сјеверној дијаспори, Срби покренули своје прве новине. Десило се то о знаменитом јубилеју, на стогодишњицу Велике сеобе под патријархом Арсенијем Чарнојевићем, а сам првенац, штапан у Бечу 1791, звао се *Сербскија њосведневнија новини*.

Наредних деценија излази у Бечу и Пешти више листова, али се и гасе, тако да је континуитет са првобитним српским новинама остварен тек упорним залагањем Теодора Павловића,² под чијим уредништвом се у Пешти, почев од 1838, објављују, опет, два пута недјељно, *Сербске народне новине*.

Живот овакве актуелне, дневнополитичке српске штампе у Мађарској постоји, у новом виду, и у промијењеним политичким околностима, и у другој половини 20. вијека. Тако се, преко Демократског савеза Јужних Словена (ДСЈС), све до његовог укидања 1990. године, у Будимпешти појављује гласило Срба, Хрвата и

---

¹ О историји српских новина у Мађарској погледати: Василије Ђ. Крстић, *Историја српске штампе у Угарској 1791–1914*, Нови Сад 1980; Петар Милошевић, „Српске народне новине’ данас и некад”, у: *Данас, јуче, ирејуче*, Будимпешта 2008; Драгомир Дујмов, „Заборављени српски листови у Будимпешти (1866–1914), двојезично српско-мађарско издање, Будимпешта 2007 (наводимо према приказу ове књиге који је написао Предраг Степановић у *Невену* за 2009. годину, 11). О историји ранијег *Невена* погледати интервју Петра Милошевића са Стојаном Вујичићем, зима 1985/86, под насловом „Невен’ – континуитет писане речи”, који је као факсимил пренијет у *Невену* за 2003. годину, 11.

² Теодор Павловић, правник и новинар, први формално изабрани секретар Матице српске, која је основана у Пешти 1826. године.

Словенаца сродног имена: *Народне новине*, чији је последњи уредник био Марко Марковић.

Те *Народне новине* су уједно биле матични лист *Невена*. *Невен* је основан 1982. на позив главног уредника Марка Марковића, који је уједно био и одговорни уредник овог гласила посебне намјене. Будући да је био усмјерен на културу, књижевност и умјетност, а не на дневну политику, природно је што је предсједник уређивачког одбора *Невена* постао водећи пјесник сјеверне дијаспоре, Стојан Вујичић.

Као прилог *Народних новина* за књижевност и културу *Невен* од 1982. до 1988. излази повремено, а његов уређивачки одбор поред поменутих чланова чине још Мијо Карагић, Петар Милошевић, Предраг Степановић и Ђуро Шаркић.

По укидању Демократског савеза Јужних Словена престају да излазе и *Народне новине*, па Срби у Мађарској поново оживљавају, и то на важну двјестагодишњицу – 1991, традицију првобитних српских народних новина, као што ће касније под кровом тих својих новина изнова покренути и нову серију *Невена*.

Издавач *Српских народних новина*, које са тим именом излазе у Будимпешти од 1991. до 2009, постаје Српски демократски савез, главни уредник је до 1999. Петар Милошевић, а након њега Милан Степанов. Од 2009. традиционалне новине, са традиционалним заглављем и рубрикама, замјењује нови лист, добивши и друго име: *Српске недељне новине*. Издавач је Самоуправа Срба у Мађарској, док је главни и одговорни уредник Драган Јаковљевић.

Пошто су се, дакле, деведесетих година 20. вијека распале заједничке јужнословенске организације, тамошњи Срби су се престројили, те је и у области културе створена могућност да се покрене нова серија *Невена*. Почиње он симболично да излази 2003, тачно на двадесетогодишњицу покретања истоименог претходног листа чијим уређивачким одбором је у оно вријеме предсједавао Стојан Вујичић. И управо у духу Стојана Вујичића, а за разлику од *Српских недељних новина*, нови *Невен* није мијењао ни име, ни заглавље, него их је, напротив, досљедно сачувао. Тим путем су чланови уредништва нове серије *Невена*, Петар Милошевић, Милан Степанов и Предраг Степановић, истакли свој програм: да у сваком погледу, упорно и истрајно, одржавају традицију, односно континуитет драгоцјене, вишевијековне српске културе, књижевности и умјетности у Мађарској. Идеја за покретање нове серије листа је потекла од једне посебне – у тој области, показале се, темељне – националне институције, основане 1988. у Будимпешти, а то је Задужбина Јакова Игњатовића.

У исто вријеме, 2003, била је прва годишњица смрти Стојана Вујичића. Он је, уосталом, био заслужан и за оснивање Задужбине,³ која је са престанком излажења претходног јужнословенског *Невена* постала нови ослонац за даљу културно-књижевну и умјетничку дјелатност његових сарадника а затим и наслједника. Стога је први број нове серије *Невена* скоро у цјелости њему посвећен, али је преко њега посвећен и историји самог листа. Јер – насловна страна новог, мајског *Невена* из 2003. доноси насловну страну својевременог *Невена* из маја 1984. године (опет симболика: Стојан Вујичић је рођен 15. маја 1933), која пак доноси насловну страну једног много, много старијег *Невена*, штампаног 1884. у Баји, који је уређивао Буњевац Мијо Мандић у Каћмару.

Дубоко сеже памћење сјеверног расијања! Да би се оно испољило, примијењена је у новом *Невену*, како видимо, једна комплексна умјетничка форма – форма оквира. Иде се путем насловне стране из једног у други и у трећи, најстарији оквир. Далека прошлост пресликава се на садашњост, а ова постаје путоказ за будуће вријеме.

Лирика

На тај формалан начин као да је означена и сама суштина поезије Стојана Вујичића, коју у богатом избору, обухвативши обје стваралачке фазе, представља почетни број нове серије *Невена*. Форма новина саображена је садржају, сврсисходна је и има посебну пуноћу на тај начин што Вујичићева поезија искаче из оквира (мађарске) свакодневице и урања, путем матерњег језика, у пра-

³ Оснивачи Задужбине Јакова Игњатовића и потписници оснивачког писма (статута) били су: Стојан Вујичић, др Радомир Ластић, др Предраг Степановић, др Олга Обреновић и др Петар Милошевић. Извјештај „Двадесет година у служби културе Срба у Мађарској” о раду Задужбине, од иницијативе Стојана Вујичића да она буде основана сто година после смрти Јакова Игњатовића, па преко уручивања прве медаље са ликом Јакова Игњатовића Добрици Ћосићу и Живојину Бошкову, постхумне додјеле одликовања Вељку Петровићу и Милану Кашанину, организовања свечаности посвећене тристагодишњици Велике сеобе, отварања Музеја Епархије будимске, организовања приредби поводом стогодишњице рођења Иве Андрића (1992), педесетогодишњице смрти Јована Дучића (1993), стогодишњице рођења Милоша Црњанског (1993), уручивања награде Задужбине Стојану Вујичићу, Петру Милошевићу, Предрагу Степановићу, промоције дјела Динка Давидова, Косте Вуковића, Милана Степанова и Војислава Галића (1995), обиљежавања 175. годишњице рођења Јована Јовановића Змаја (1988), уручивања награде Стевану Раичковићу (1999), па све до избора новог председника Задужбине након смрти Стојана Вујичића, Радомира Ластића, одбора за додјеливање награда (под председништвом Предрага Степановића) и одбора за издавачку дјелатност (под председништвом Петра Милошевића), и тако редом – поднио је данашњи председник Задужбине, др Радомир Ластић (види *Невен* за 2009 годину, 2–3).

зничну, религиозну и дубоку (српску) интиму. Као примјер наводимо одломке из пјесме „Опроштајна” из збирке *Распјочење* (1972), управо онако како је читамо у *Невену* 2003:

пијемо вино црно као коб
кидамо погаче беле ишчезавајућих дана
урламо и шапућемо
појимо свечано тропаре
и прастаре песме
покајне и разуздане
искупљујемо се
(...)
ћутке полазимо тада
и целивамо се
грлимо немо
у подсвесној слутњи
предстоји ли нам још сусрет који
за истим трпезама љубави
где су у сетном помену вазда сви с нама
и пију истом мером
и где сви ми
потиштено јењавамо
као наша усхићена
бесна
песма

На истим страницама *Невена* дати су⁴ читаоцима, по први пут, и напоредно са поезијом из прве фазе, неки чак у рукопису, стихови Стојана Вујичића из заоставштине, а настали су током његовог боравка у Њујорку деведесетих година. Ови стихови, сабрани под насловом *Менхетенска љривићења*, исповједни су и самотнички. Немају више обредни карактер унутар мањинске заједнице. Исписане у даљини, тек као искидани, кратки одблијесци, Стојанове последње пјесме евоцирају већ онострани предјеле:

ПУЧИНА ТИШИНЕ

све што надживи смрт
издајство ћутања
велики потоп

⁴ Уп. Петар Милошевић, „Од Расточења до Менхетенских привићења. Песништво Стојана Вујичића”, *Невен*, 2003, 6–7.

боље је ако се налазимо
међу прогањанима
него међу прогонитељима

прокријумчарим испод капака вида
остаће моје ћутање

да одем из живота
измиче
што је чинило мој живот
сместим у своје срце као у корабљу.

И у наредном броју *Невена* (2004) уредници су примијенили форму оквира на насловној страни. А и разлози за такав поступак су једнако увјерљиви као што су били у првом броју нове серије. Јер, опет је означен један важан јубилеј: двадесет година од објављивања двије антологије пјесама српских и хрватских аутора у Мађарској. Насловна страна овог броја листа обликована је тако да је у њу умонтирана насловна страна једне од антологија, да би у њу, у мањем формату, била уграђена насловна страна друге антологије. Обје антологије приредио је Петар Милошевић, који је за овај број *Невена* написао мемоарски есеј о значају наведених збирки за књижевни живот наше дијаспоре у Мађарској, а своја емотивна сјећања на вријеме када је припремао антологије педантно је допунио статистичким подацима о заступљеним ауторима, години и мјесту њиховог рођења, као и броју и врсти до тада објављених дјела.

Нека се зна и нека се памти. Антологија *Где ћресџаје ѓлас?* добила је наслов по истоименој пјесми Драгомира Дујмова, у њој су објављени стихови десеторице најмлађих аутора и штампана је у Будимпешти, док је антологија *На другој обали* названа тако по првој пјесми из збирке *Расџочење* Стојана Вујичића. Она је сумарна, садржи текстове старијих и најмлађих књижевника, укупно њих деветнаест, и штампана је у Србији.

Нема готово ниједног броја нове серије *Невена* а да у њему нису објављени нови стихови српских пјесника из Мађарске. То су: Драгомир Дујмов, Јоланка Тишлер, Војислав Галић, Виктор Добромировић, Грга Олах, Даница Брцан, Катарина Весић Вујаковић, Ренато Вујаковић, Драган Јаковљевић, Милан Ђурић, Бенце Акнаи, Јована Вечић, Никола Ластић, Петар Милошевић. У броју за 2007, као и за 2008. годину, представљена је још једна антологија троје младих пјесника у издању Радионице „Венцловић” из

Будимпеште.⁵ Наслов антологије *Песма будилника* (2007) потиче од истоимене пјесме Грге Олаха, док су друга два аутора Даница Брцан и Виктор Добромировић.⁶ Затим у броју за 2008. годину Петар Милошевић текстом „Агонија и сјај периферије” подсјећа читаоце на самосталну збирку пјесама Војислава Галића *Вертоград на Дунаву*, објављену прије петнаест година у Будимпешти (Издан, 1993), истакнутог, репрезентативног српског лиричара у Мађарској и једног од могућих наслједника Стојана Вујичића. Поријеклом из свештеничке породице, Војислав Галић је завршио богословију у Сремским Карловцима и студирао теологију у Београду, а након посвећивања служио као свештеник у Сентандреји. Његова пјесма „Вертоград на Дунаву”, по којој је и збирка добила наслов, посвећена је Сентандреји, родном мјесту Јакова Игњатовића, и духовном, душевном и етичком центру сјеверног српског расијања:

II

у вертограду Чарнојевића боравим
међу својима сам између самих
са лица отирем издајничку срећу
раздужен опанак сабрата и друга
сакатом ходу спрема пртину

баштиним око само да га склопим
бездетно опирем се утрини сна
још само пазим да како прошлост своју
не погазим и у ходу затрем себе
као семе макар за другог клија

III

још нам се чини да је месечина жеља
а испод седам крстоносних кипариса
у нашем врту старост претргнута
са затрављене хумке погледом испраћа
децу која заувек одлазе из вертограда
и нестају на рубу издаје⁷

---

⁵ Радионица „Венцловић” је основана 2007. године. Уредник је Петар Милошевић. *Песма будилника*, у поднаслову „Антологија младих српских песника у Мађарској”, прва је публикација Радионице „Венцловић”.

⁶ Приказ ове антологије најмлађих српских пјесника у Мађарској, под насловом „Мисли о Песми будилника”, пише Никола Ластић у *Невену* за 2008. годину, 4.

⁷ Цитирано према: *Наша њоезија у дијаспори*, Сарајево 1991, 111.

Сентандрејска тема

Сентандреја је непресушна умјетничка инспирација и тема данашњих потомака народа који се на челу са Чарнојевићем 1690. године тамо иселио, али такође и многих стваралаца у матици, одакле је због налета турске војске до бијега и сеобе дошло. Почетак новог живота Срба у Сентандреји, и улогу патријарха и народног старјешине Арсенија Чарнојевића у томе, описује Димитрије Е. Стефановић у прилогу за *Невен* 2006. на сљедећи начин:

Патријарх се са својом пратњом и бројним народом сместио у опустелу Сентандреју на Дунаву, заправо, на почетку свог боравка на подручје близу тога места, које се до данас зове Збег. Нешто касније се преселио у саму Сентандреју, где је убрзо после Велике сеобе од камена подигнута Саборна или Београдска црква. У близини цркве и данас се налази зграда („патријаршеско” здање) за коју се у предању каже да је у њој била патријархова „ћелија”. Успомена на патријарха у Сентандреји, према народном предању, чува се и у називу једног извора воде „Стара вода”, то јест „Старога вода”. На место те чесме би остарели јерарх долазио да одахне од брига којих је било на претек. Пошто је често био на путу, одлазио је из градића на Дунаву и враћао се у њега. Једном приликом бечке власти су хтеле да му ограниче јурисдикцију само на Сентандреју и његову околину. На северном излазу из тог места стоји крст („виноградарски”) за који се говори да се патријарх уочи одласка у Беч, где се убрзо упокојио, на том месту последњи пут видео са Сентандрејцима. Велики успон Сентандреје током 18. века много дугује патријарховом ранијем боравку у њој.⁸

У Сентандреји постоји седам цркава (код Галића, лирски, „седам крстоносних кипариса”), које су Срби подигли кад су били у успону у 18. вијеку. Међутим, предање каже да су прво на брзину подигли дрвену цркву на обали Дунава како би у њој чували мошти цара Лазара које су у сеоби понијели са собом. Крај те

⁸ Уп. *Невен*, децембар 2006; У рубрици Триста година од упокојења патријарха Арсенија Чарнојевића: Димитрије Е. Стефановић, „Допратише Арсен патријарха”, 10.

Додајемо да о поновљеном избјеглиштву, тј. о околностима које су довеле до Друге велике сеобе Срба, као и о бјекству патријарха Арсенија IV Шакабенте 1737. из Пећи у Угарску, а поводом 260 година од његовог упокојења, исти аутор, Димитрије Стефановић, пише у *Невену* за 2008. годину. Уз свој текст Стефановић прилаже запис о том драматичном догађају из пера очевица и учесника, патријарховог протосинђела Партенија Павловића. Приложени документ, написан на црквенословенском, Стефановић даје у преводу на савремени српски језик, исто, 10.

цркве Светог Луке радила је преписивачка радионица под руководством Кипријана Рачанина. Дошавши из манастира Рача покрај Дрине у Сентандреју, он и рачански монаси наставили су књижевну и иконописачку дјелатност. Прозван по свом матичном манастиру Рачанин, Кипријан је у новој средини радио и на описмењавању народа, у којем послу се касније истакла, оставивши и као умјетник неизбрисив траг, једна необична, тајанствена личност – Гаврил Стефановић Венцловић.

Венцловића смо ми, читаоци, најприје упознали захваљујући књижевнику Милораду Павићу: легенде, бесједе и пјесме⁹ овог нашег ствараоца с почетка 18. вијека објавио је Павић, на основу обимне рукописне заоставштине, сада већ давне 1966. године. Али је Венцловића Павић овјековјечио и као литерарног јунака у не тако давно објављеном роману *Друго тело* (2006), чији одломак можемо да читамо у једном од бројева нове серије *Невена*.¹⁰ Међутим, Венцловића као реформатора и једног од најранијих утемељивача српског књижевног језика на основама живог народног говора открива нам, у правој, истинској величини, тек књига *Венцловићев сентандрејски буквар 1717*. Фототипско издање Венцловићевог буквара¹¹ са рашчитаним текстом и савременим преводом приредила су и написала пропратне студије двојица стручњака, Томислав Јовановић и Димитрије Е. Стефановић, док је дјело у библиотеци „Баштина” објавила Радионица „Венцловић” из Будимпеште¹² заједно са издавачем Арте из Београда, 2013. године.

Насловна корица Венцловићевог *Буквара* нашла се, наравно, на насловној страни *Невена*, исте године када је и књига објављена. Склони смо да вјерујемо да је ово капитално дјело нужно морало да потекне (шта је овдје узрок, а шта последица?) баш од оног издавача у чијем се амблему налази в(и)јенац који је, прије три вијека, нацртао Гаврил Стефановић, као ликовни вид свог презимена преведеног са грчког на српски језик, као што је и амблем са кружним написом Радионица „Венцловић” у датом моменту нужно морао да буде приказан, у максималном увећању, на насловној страни нове серије *Невена*!¹³

⁹ Гаврил Стефановић Венцловић, *Црни биво у срцу*, избор, предговор и редакција Милорад Павић, Београд 1966.

¹⁰ Види: Милорад Павић, „Друго тело”, *Невен*, 2009, 6–7.

¹¹ У науци се дуго мислило да је *Буквар* из 1717. написао Кипријан Рачанин, да би се тек у новије вријеме доказало да је аутор његов најбољи ученик, Гаврил Стефановић. Уп. Томислав Јовановић, „Сентандрејски буквар на размеђи епоха”, у: *Венцловићев сентандрејски буквар 1717*, Будимпешта–Београд 2013, 329–340.

¹² Венцловићев *Буквар* је прва публикација из едиције „Баштина” Радионице „Венцловић”.

¹³ *Невен* за 2007. годину. Амблем су осмислили и реализовали Петар Милошевић и Милан Ђурић.

О легендарним временима и личностима Сентандреје писали су,¹⁴ и наставили¹⁵ да пишу, и савремени српски пјесници и књижевници из Мађарске. Милошевићева збирка поезије из 1990. године, *Сенандрејски ишиик*, садржи два циклуса посвећена Великој сеоби и Сентандреји. А сам Венцловић је један од ликова Милошевићевог романа *Ми же Сенандрејци*.¹⁶ Изданак двеју Сеоба, Венцловић нам је приказан као сликар икона и као непризнати умјетник, међутим, романописац га, на особен начин, у скоку кроз вијекове, представља и као нашег савременика, док романескна Сентандреја, у још већем скоку, сем земаљског задобија и бесмртни лик српске Атлантиде.

Такву једну надреалну визију Сентандреје створио је и Вељко Михајловић, академски сликар из Београда, у новом¹⁷ циклусу, под насловом: „СЕОБЕ – Рача – Сентандреја”, и приказао је на изложби 2008. године у Градској галерији у Сентандреји. На отварању изложбе говорио је пјесник Војислав Галић, напомињући да слике Вељка Михајловића увијек доживљава као поезију, те да се у његовим цртаним пјесмама које говоре о црквама и светитељима може открити онај умјетнички став по коме су на крају сви вијекови и сви људи спојени у будућности.¹⁸ У потврду таквог чудесног дјеловања умјетности, изнад граница простора и времена, говори чињеница да је послерије изложбе у Сентандреји Михајловићев нови сентандрејски циклус стигао у Рачу. Изложбу је отворио Милошевић, рекавши да у историјском времену Сентандрејци нестају са сцене, али да се враћају на друга врата, на сликарску сцену у вишим визуелним предјелима, свечано корачају по крововима и фасадама, и торжествено ходају у небу.¹⁹ Треба ли уопште споми-

¹⁴ Подсећамо на Игњатовићеве романе *Васа Решићки* и *Вечити младишења*, као и на његове мемоарске успомене на дјетињство у Сентандреји. У напису „Сентандреја у српској књижевности” (у књизи *Данас, јуче, ирејуче*, Будимпешта 2008) о томе опширно пише Петар Милошевић. Сем Игњатовића у тексту су приказани и други аутори који су писали о Сентандреји: Стојан Вујичић и његова *Песма Лазарица*, посвећена Сентандреји и кнезу Лазару, из матице: Милош Црњански и роман *Дневник о Чарнојевићу*, циклус пјесама „Четири звоника у Сент-Андреји” Милорада Павића објављених у збирци *Палимјесити*, и пјесма Васка Попе „Сентандреја”. Овоме списку додајемо стихове Миодрага Павловића, „Свети Андрија, апостол Словена”, „Велика сеоба Србаља” и „Ходочасник на раскршћу”, који су објављени у *Невену* за 2014. годину, 3.

¹⁵ Уп. Драгомир Дујмов, *Сабља у језику*. Одломак из романа са описом Венцловићевог дјетињства објављује *Невен*, 2014, 9.

¹⁶ Петар Милошевић: *Ми же Сенандрејци*, Матица српска – Издан, Нови Сад – Будимпешта 1997. О дјелу, у склопу тематског блока о породичном роману, погледати: Рада Станаревић, „Један породични роман”, *Невен*, 2005, 8–9.

¹⁷ Постоје најмање два циклуса слика Вељка Михајловића о Сентандреји. Први графички циклус је урадио 1989, о чему говори Коста Вуковић, в. *Невен*, 2008, 3.

¹⁸ Исто, парафраза Галићевих ријечи.

¹⁹ Исто, парафраза Милошевићевог говора.

њати да се на насловној страни *Невена* 2008. године нашла једна од Михајловићевих слика гдје се приказује надреална Сентандреја?

Велика сеоба, патријарх Арсеније Чарнојевић и Венцловић поново су оживјели, у новом свјетлу, на платнима сликара Данила Вуксановића, који је 2015. године, у организацији Музеја Српске православне епархије будимске, имао изложбу у Сентандреји. О изложби у *Невену* за ту годину пише Коста Вуковић, указујући на инспиративну двојност Вуксановићевих слика, на којима се сусрећу и мијешају мотиви ћирилских слова и детаљи из српских рукописних књига са колажним апликацијама, чак и репродукцијама музејских експоната, чиме се рађа одређена тензија и експресивност у ликовном изразу, односно долази до „(с)ликовне обнове” традиције. На изложби су приказана и два портрета, лик Патријарха и лик Венцловића, а Вуковић нам о њима даје врло вриједно тумачење када каже да је као предлог за портрет патријарха Арсенија III Чарнојевића послужила позната и често публикована представа која је насликана у склопу једне иконе Христа Архијереја, у првим годинама 18. вијека, а да је ипак портрет насликан у попресју и како израња испред плаве позадине са тек назначеним ћирилским словима. Слично томе, и други портрет полази од Венцловићеве илуминације у рукописној књизи из прве половине 18. вијека, коју је Милорад Павић разумио као могући идеализовани Венцловићев аутопортрет, да би данашња слика указала на свестрану, временску и мисаону, саморефлексију не само Павића већ и аутора Вуксановића.²⁰

Проза

Почев од првог броја нове серије, *Невен* упознаје читаоце са најновијим прозним остварењима српских писаца у Мађарској, било да преноси дијелове из њихових још необјављених дјела, било да даје приказе и критичке осврте на дјела што су изашла из штампе. Пошто прозни аутори наше сјеверне дијаспоре нису бројни,

---

²⁰ Изложба Данила Вуксановића имала је, сада је већ јасно и зашто, назив „Плави круг (с)ликовна обнова”. То је уједно и наслов интерпретације изложбених слика из пера Косте Вуковића, чије ријечи овдје скоро дословце преносимо. Види *Невен*, 2015, 12.

Ликовни приказ Сентандреје дао је на оригиналан начин и Петар Милошевић. Преточивши свој роман *Ми же Сентандрејци* у позоришни перформанс *Ојело Главаше Најте*, поједине призоре и јунаке је и ликовно представио, што се може разгледати у *Невену* за 2014. годину. Ради се о монтажи цртежа и фотографије: на једној од слика приказан је Јаков Игњатовић у кратким панталонама, док се на насловној страни тог броја *Невена* налази велики једрењак, чије највише узвијорено једро представља слику Паје Јовановића „Сеоба Србаља”.

читаоци имају могућност да преко *Невена* прате њихов рад из године у годину. А у *Невену* наступају сами ти аутори и као писци, и као критичари, а, преко интервјуа који се објављују на задњој страни листа, и као тумачи сопствених прича и романа.

Предраг Степановић, познати наш приповједач из Мађарске, објављивао је свој роман *Живјети на зреници* у наставцима у *Српским народним новинама*, да би једно поглавље затим свечано изашло у првом броју нове серије *Невена*, 2003. године. Наслов и у *Невену* гласи „Живјети на граници”, а поднаслов „Болманци – велики и мали”. Када прочитамо ову причу о Болманцима, са задовољством констатујемо да је, иако дио веће епске творевине, она тако вјешто уобличена да може и самостално да стоји. Дјело спада у тзв. „стварносну прозу”: главни лик који прича о својим прецима и о прошлим временима постојао је и у стварности. Стварно му је и име: Ђука Болманец. Осим тога, и сви други ликови, почев од прадједе (у причи, локално: „прамдједа”) Стевана који се из Болмана преселио у Мохач и због тога му је цијела породица од тада па надаље била знана као Болманци, преко његових синова Ђорђа и Јоце, и њихових синова Косте, Симе, Нике и Саве, прозваних великим Болманцима, и Лазе, Саве, Јоцана, Симе, Исидора, због очевог ниског раста, који су наслиједили, познати као мали Болманци, све до Ђуке Болманца, сина Никиног, који се јавља и као приповједач, и, још даље, све до лика који ту повијест свога деде-тетка Ђуке слуша и биљежи, – дакле, сви су ти ликови припадници стварних, а не измишљених породица. Прича је занимљива због тога што је прадједа био пргав, „прженца”, у чему су га наслиједили мали Болманци, одакле опет проистиче низ незаборавних догодовштина и легенди, док је, с друге стране, Ђукин проповједачки дар, његов изворни говор о тим давним а драгим и узбудљивим догађајима, с пуно старих, оригиналних и узбудљивих израза, вађених, најчешће, из ијекавског зденца (упоредити наслов: *Живјети на зреници*) препознао, и аутентично га пренио,²¹ један такође даровит приповједачки лик из приче, у коме не препознајемо никог другог до – писца Предрага Степановића.

Ликови Степановићеве приче нису, дакле, они попут Николетине Бурсаћа за кога тек нагађамо да га је писац, заједно с именом и презименом, дословце пресликао из стварности у фикцију, већ

---

²¹ Предраг Степановић је по професији лингвиста. Његова докторска дисертација *Говори Срба и Хрваџа у Мађарској – цитокавско наречје* изашла је у Србији 1994, а прије тога, 1986, објављена је на енглеском језику. У Будимпешти му је 2000. године штампана књига *Говори Срба и Хрваџа у Мађарској*. Био је професор на Катедри за славистику Филозофског факултета Универзитета Етвеш Лоранд у Будимпешти.

су то онакве, уистину стварне личности, са својим стварним именима и судбинама, какве срећемо у једном другом Ћопићевом дјелу, у *Текфитеру*. Ипак, ту постоји битна разлика. Степановићева прича о Болманцима је дио једног романа, док Ћопићев *Текфитер* не припада фиктивној прози. Како би ускладио два подједнако важна аспекта текста, документарно-биографски и литерарно-умјетнички, Степановић је дуго радио на форми. Резултат тих напора је да у коначној верзији, која се појавила под новим насловом *Живети у Мохачу* тек 2006. године,²² имамо два наратора који причају у првом лицу, али роман сада надвисује појединачну повијест о прошлости једне породице и залази у неухватљива, замршена подручја живота Срба у пограничним областима између двије државе, мађарске и српске, од половине 19. до посљедњих деценија 20. вијека.

О коначној форми романа аутор каже: „Ђукино казивање сам ставио у оквир који сам дао ја. Оквир целе повести чине прво и последње поглавље, али и поједине приче унутар целине имају своје мале оквире који их на неки начин повезују. За сам сиже сам гледао да остане што оригиналнији, да се у њему сачува што више од изворног казивања унутрашњег приповедача. (...) Наравно у потпуности се то није могло остварити, али у великој мери јесте.”²³ Колико је писцу Степановићу, поред форме, ипак било важно да се сачувају непобитна свједочанства о прошлости Срба у Мађарској и онда када њих тамо више не буде било, видимо по томе што је на крају књиге приложио фотографије лица и приповједача у роману: слику Ђуке Болманца, његове жене Наталије рођене Шумановић, слику на дан њиховог вјенчања, слику њихове ћерке Емице, и Емице са мужем Мишком Козићем, Ђуке са дједа Миланом и ујка Јакшом, фотографије дједа Милана Панића са женом Верцом рођеном Шумановић, њихове ћерке Данице, и, на крају, протојереја Радована Степанова, који је у браку са Даницом добио сина Предрага Степанов(ић)а.

Степановић је родом из Мохача, дјетињство је проводио код своје паорске родбине, слушао и упио њихов језик, упамтио празнике и обичаје, учествовао у прослави Божића, вертепу, берби грожђа, зарана записивао њихове приче да би оне, те приче из мађарског дијела Барање, из јужних пограничних насеља близу Дунава, приче које су собом понијели и оптанти када су се поново и

---

²² Роман је изашао у издању Удружења књижевника Србије и Задужбине Јакова Игњатовића, Београд–Будимпешта 2006.

²³ Уп. интервју са Предрагом Степановићем у *Невену* за 2005. годину, 12. Подробнију анализу романа, заједно са улогом двојне нарације, као и двојких временских равни, под насловом „Стварна проза”, од Петра Милошевића, налазимо у *Невену* за 2006. годину, 8.

у обрнутом правцу пресељавали из једне у другу државу, из Мохача у Бели Манастир, из Медине у Лојанице, на путу од Шапца за Валево, да би све то историјско и језичко благо стварни писац преточио у књиге које данас имају предане поклонике и у овдашњој матици. Послије мохачког романа Степановић објављује збирку приповиједака *Усудне речи*.²⁴ Чини је девет прича. Све су оне објављене већ раније, осим једне која се овдје појављује први пут. Зове се „Сретан чојек” и читаоци у њој проналазе истинско обогаћивање романа *Живети у Мохачу*, јер је тамошњој причи о дједа-тетку Ђуки Болманцу сада присаједињена прича о пишчевом дједу Милану Панићу. И овај лик, као и онај у роману, приповиједа у првом лицу, о свом животном путу, почев од младости и оца Јакше до самосталне борбе за стицање имања, кућа, салаша, винограда, стоке, губитка имовине у новом поретку послјије Другог свјетског рата, и, коначно, до поновног опоравка и повраћаја имања, када, као срећан човјек, у старости и пензији може својим ближњима, истим онима које знамо из романа, тетку Ђуки, ујаку Јакши и зету Мишки, да прича о свему томе. Прича дједа Милана је препуна живота. Изњедрена из једног даха, снажно, моћно саздана, представља најбољи примјер Степановићевог приповједачког мајсторства.

У односу на ту животну паорску причу, друга једна, можда и познатија Степановићева прича, „Смрт цимбалиста Пиште”, којом се завршава збирка *Усудне речи*, дјелује донекле штуро. Настала 1974, спада у рану фазу Степановићевог стваралаштва. У њој се представља лик младог подофицира који из бијеса убија циганског свирача јер му се овај не да покорити. Због ове приче, засноване такође, као и друге, на истинитом догађају, аутор је у матици, гдје је прича први пут и објављена, био нападнут као политички неподобан, јер је наводно рушио углед југословенске војске. Створена је права афера, која је аутора веома погодила. Али, гледано из данашње перспективе, напади домаће званичне критике на Предрага Степановића представљају тек загријавање и залет пред једну још већу хајку, овај пут на Данила Киша.

Међутим, и у другим земљама имамо сличних примјера. У Аустроугарској је на прелазу вијека дошло до осуде и прогона аутора Артура Шницлера поводом тематски сличне приповијетке о подофициру Густлу: обје приповијетке и обје негативне а типичне

---

²⁴ Објављена 2008. у издању Радионице „Венцловић” из Будимпеште и Народне књиге из Београда. Двије приче од њих девет, „Изгубљени гроб” и „Смрт цимбалиста Пиште”, изашле су у новој серији *Невена*, 2004, односно 2007. године. О збирци дају приказ и тумачење Ибрахим Хацић („Чувар обичаја и језика”) и Анђелко Ердџанин („Живети и нестајати”) у *Невену* 2010, 10.

личности из официрског миљеа, и Шницлерова и Степановићева, изазвале су буру у јавности управо зато што су разоткривале немилу истину о скученом самољубљу и себичности људи који припадају повлаштеном друштвеном слоју. Код Шницлера подофицир Густл долази у кризу када његову испразну част повриједи један пекар, а код Степановића тај сукоб умишљеног подофицира са свирачем Циганином ескалира у убиство. Тамо пекар изненадно умире од инфаркта, па Густл мирно може да настави свој бескорисни живот, док овдје син сиромашног и безначајног оца, тек што је унапријеђен у официрски чин, губи контролу над собом и након безразложног чина убиства схвата да је тиме и његовом животу нагло дошао крај. И са приповједачке тачке гледишта, што је заправо од прворазредне важности, ове приче су сродне. У *Поручнику Густлу* Шницлер досљедно користи технику унутрашњег монолога, а Степановић је приповиједање ставио у уста убице цимбалиста Пиште, подофицира Јована.²⁵

Наредни прозни писац о коме ћемо говорити, Петар Милошевић, рођен је у Калазу, недалеко од Сентандреје, а сјеверно од Будимпеште. Он 2012. објављује у *Невену* одломак из романа о Калазу.²⁶ Пошто је након дугогодишњег рада завршен, роман под насловом *Тиња Kalaz* излази 2013. године у издању Агоре из Зрењанина и Задужбине Јакова Игњатовића из Будимпеште.

Одломци романа објављени у *Невену* сабрани су у двије групе: прва су „Калашки разговори”, а друга „Калашки тамбураши”. Искуснијем читаоцу одмах пада у очи да је један одјељак казан у трећем лицу (аутор), а други у првом лицу (ја). Тиме су већ сами одломци наговјестили два вида нарације који ће досљедно и наизмјенично бити спроведени у свеукупном роману. Ово начело двојног приповиједања је у роману још наглашеније јер су дијелови текста са ја-наратором писани ћирилицом, а они други, са аутором-наратором, написани су латиницом. Дакле, ћирилично-латинични наслов дјела нисмо навели погрешно. Можемо само да додамо да је тако написано и пишчево име на корици књиге, али у обрнутом,²⁷

²⁵ Не само у роману *Живети у Мохачу*, и не само у причи „Смрт цимбалиста Пиште”, већ и у другим приповијеткама из збирке *Усудне речи* аутор зналачки користи технику приповиједања у првом лицу, што му омогућује да буде крајње увјерљив. То је случај и са „Божјином причом”, на почетку збирке (у којој срећемо исте мохачке јунаке као у роману: аутора, овај пут, како из перспективе дјетета прича о својим доживљајима у Мохачу, дједа Милана, дједатетка Ђуку и дједа-ујака Јакшу), такође је то случај и са причом „Афганистан, Пакистан”, док претпоследња приповијетка, „Големи јади једног унијата” има облик писма.

²⁶ Уп. Петар Милошевић, „Из романа о Калазу”, *Невен*, 2012, 6–7.

²⁷ Сличан типографски експеримент налазимо и у првом пишчевом роману (1994). Тамо су наслови поглавља писани час једним, час другим писмом,

латинично-ћириличном редослиједу: Petar Милошевић. Та досљедно спроведена типографска двојност романа као да с једне стране указује на чињеницу да је пишчев отац био строги логичар, да је у гимназији предавао математику, док би с друге стране виртуозна игра са писмима и са нарацијом имала да проистиче из умјетничке природе пишчевог деде Вељка, у чијој се кући и родио, радника и сељака, али у суштини умјетника – тамбураша у калашком оркестру.

Тема умјетности, рекли бисмо, издиже се у роману, међутим, она је заснована на фактима, који су опет некада стварни, а некада измишљени. Стварни, документарни вид романа видљив је већ у одломку из *Невена*, мада он истовремено обухвата и онај други, супротни вид. Текст у *Невену* започиње наине овако:

Једне пролећне вечери у калашком клубу после представљања књиге Милана Недељкова *Из прошлости Срба у селу Калазу* (2003) развила се дискусија о ономе што је из књиге изостало, чега нема у историјским документима, летописима и матицама, али живи у памћењу и усменом предању, а живеће само док буде памћења и усменог предања (урана за предање).²⁸

Друга чињеница је да прилог у *Невену* на крају доноси фотографију са члановима калашког оркестра. Снимљена је 1930, испод фотографије су написана стварна имена музичара, а деда Велимир, са тамбуром у руци, сједи у предњем реду.²⁹

Да, али ко су преци деда Вељка? То пише у књизи Милана Недељкова о Калазу, споменутој у роману, гдје се налази податак да је у Калазу много прије Велике сеобе било забиљежено девет српских породица, и Недељков их поименице набраја. И како се из те чињенице прича у роману развија, продубљујући се и ширећи у „нечињеничном” правцу, тако се пред читаоцем све више и више отвара један фантастичан свијет: девет породица је у ствари седмочлани оркестар који је са осмим чланом, циганском пјевачицом, и деветим чланом, бирташем, стигао ту раније него Чарнојевићеви Срби!

На тај начин, преко циганске пјевачице, писац гради основ за тему Коштане. Централну тему. Јер, првобитно се роман и звао *Калацка Кошћана*. Међутим, иако би могла изгледати потпуно

ријечи текста помијешаним писмом, док наслов изгледа овако: Петар Milosevits, London, Помаз. И издавач је мјешовит: Матица српска, Нови Сад, Római Kiadó, Budapest.

²⁸ В. *Невен*, 2012, 6. У роману је овај текст написан латиницом, 61.

²⁹ Исту фотографију налазимо, заједно са још пет фотографија, на предњој корици књиге у издању Агоре.

фантастично, тема калашке Коштане се од почетка темељи на не-обичној али истинитој реалности. Роман наине баш тако, реалистично, и започиње:

На сцену улећу девојке у шалварима, предвођене крчком гимназијалком – мојом кузином.

Тако је почела *Кошћана* у извођењу ученика пештанске српскохрватске гимназије на „Фестивалу позоришних аматера, Печуј 1986”.

Седео сам у жирију – као Прометеј. Јетра угрожена, а бифе далеко.³⁰

Испод наслова романа писац је ставио жанровску одредницу, а у ствари дјело не припада уобичајеном жанру, јер да је тако, одредница не би гласила „Литерарно дело”. Шта то значи? Дјело сачињено од слова? Исто тако ово дјело не може бити једнострано уврштено ни у категорију аутобиографског романа, јер на крају књиге, у „Белешци о аутору”, стоји само једна реченица: „Рођен је у Калазу где се одиграва овај роман.” Композиција романа је сљедећа: он се састоји из два већа дијела подједнаке дужине; ти се дијелови унутар себе развијају кроз више краћих прича које имају и своје наслове; први дио се зове „Калашка Коштана”, а други има наслов „Kalaški razgovori”; наредна трећина романа обухвата још четири наслова: „Пост скриптум”, „Калашке читуље”, „San i Film”, „Крпице из текст-стилне радионице”; на самом крају се налазе „Додаци” (библиографија и рјечник мање познатих ријечи).

Нећемо се упуштати у појединачно освјетљавање ни тих дијелова ни цјелине Милошевићевог романа. Умјесто тога истичемо да дело *Тиња Kalaz* треба посматрати у склопу Милошевићевих теоријских написа о оној врсти вишеслојне прозне фикције којој припадају још од давнина позната и чувена дјела попут *Одисеје* или *Дон Кихота*, али и она модерна литерарна остварења, Свифтов *Гуливер*, Хофманов *Мачак Мур*, Стеријин *Роман без романа*, затим романи Селинцера, Булгакова, Кортасара, Црњанског са *Дневником о Чарнојевићу*, па се њима онда придружују Данило Киш и Естерхази са својим породичним трилогијама.³¹ Овој двојници

³⁰ Петар Милошевић, *Тиња Kalaz*, Агора – Задужбина Јакова Игњатовића, Зрењанин–Будимпешта 2013, 7.

³¹ Уп. П. Милошевић, „Де(ре)конструкција породичног романа (Киш и Естерхази)”, у: *Од десетерца до хиџерексџа*, Будимпешта 2007. Текст је претходно објављен у *Невену*, 2005, 4–5. Уз текст, што је нарочита, ексклузивна вриједност *Невена*, приложена су два документа: фотографија Данила Киша пред циновским пјешчаником у Паризу и прва страница писма Кишовог оца, оригинални рукопис на мађарском језику, писма које је Киш унио у свој аутобиографски

последњих својствено је да су дијелови њихових романа различити у погледу форме,³² да су управо њихови породични романи наглашено аутобиографски, да битну улогу у причи играју породични документи, и то, барем дијелом, стварни. Али, поред и по врх тога, да Киш и Естерхази „откривају (ауто)биографију као двојно осигурање: као чврсту и неоспорну везу с реалношћу, али уједно и као терен слободног баратања, дограђивања и измишљања (јер не пишу мемоаре)”.³³

Тај тип романа Милошевић промовише као трик-роман.³⁴ И управо у ту врсту се убраја и његов роман *Тиња Kalaz*. У њему се, слично Естерхазијевим породичним романима, нижу различити слојеви фрагмената, а да се цјелина ипак назире у позадини. Но уочљив је још један моменат и код Естерхазија и код Киша и код Милошевића, а то је умножен фокус приповиједања. Па када Милошевићев наратор учествује у догађајима, онда он приповиједа у првом лицу (ја: „Калашка Коштана”), а када исти тај наратор приповиједа у трећем лицу, онда он може да говори и из фокуса учесника у догађајима и из фокуса описивања тих догађаја (аутор: „Kalaški razgovori”). Ипак не смијемо сметнути с ума да су и један и други само два вида једног те истог наратора и да припадају свијету фикције, а да се изнад свих фиктивних нарација уздиже њихов истински творац, а то значи – стварни, реални писац.

У романима ове врсте појави се некад аутобиографски лик који је женског рода, иако је реални писац супротног пола. Дакле, опет један трик.³⁵ Аналогно томе, код самог Милошевића наилазимо на необичне примјере мијешања фиктивних и нефиктивних жанрова. Он, рецимо, и у путописни текст који сам по себи, како то тумачи Кете Хамбургер, не припада фикцији, убацује ликове који не постоје у стварности, или бар немамо сазнања о њиховом постојању. У путопису *Посејта чаробном бреџу*, објављеном у *Невену* 2010, Милошевић описује свој одлазак у Давос да би посјетио санаторијум у којем се одвија радња Мановог романа *Чаробни бреџ*. Овај путопис, међутим, мада је заснован на стварном догађају, има истовремено и обиљежја фикције, самим тим што се у виду дијалога и односа између стварног писца и његове нестварне сапут-

---

роман *Пешчаник*. Овај број *Невена* уједно обиљежава седамдесетогодишњицу рођења Данила Киша. Уп. Петар Милошевић, „Киш 70” и Предраг Степановић, „Фрагменти о ’Енциклопедији мртвих’”, 2–3.

³² Исто, 223.

³³ Исто, 226.

³⁴ В. „Српски ’трик-роман’. Промоција термина и компаративна скица са српским примерима”, у: *Од десетерца до хијертиексиа*, 228–236.

³⁵ Уп. Милошевићев примјер Миклоша Меселја и његовог романа *Смрћ аилеите*, гдје писац користи женског приповједача. У: „Српски трик-роман”, 234.

нице, госпође Алине, реконструише на лицу мјеста однос мадам Шоша и Ханса Касторпа из Мановог романа. Уз текст путописа Милошевић је приложио слику Давоса „с балкона собе бр. 34”, што пише испод снимка, а затим и своју фотографију како се на балкону испружио на лежаљци какве користе јунаци Мановог романа. И шта видимо? Видимо, са слике, гдје се реалност прерушава у туђи роман. Осим тога, у путопису се на почетку и на крају спомиње лик са нестварним именом Хиперборејац. Ко се крије иза тог имена, не знамо, једино знамо да је пишчев пријатељ, да је заљубљеник у Манов(е) роман(е) и да је адреса на коју му аутор шаље разгледницу из Давоса у Будимпешту, о чему нас обавјештава на крају приче, да је та адреса, иако није наведена у тексту, можда стварна, па да је и разгледница из Давоса стигла до стварног примаоца. Било како било, ликови попут Алине и Хиперборејца не могу се срести у иначе врло модерно и маштовито и распјевано сазданом Хајнеовом стварном *Путовању њо Харцу*.

У Милошевићевој причи, објављеној такође у *Невену*, под насловом „На последњем предавању”, тематизира се уједно са испричаним догађајима и сам феномен трик-романа. Мото приче је један цитат, непотпуно тачан, по ријечима аутора: „Сва лица поменута у овој причи, живе, или су живела у стварности. У овој књизи, међутим, сва њихова дела, карактери, и речи, претворени су у литерарне креације које немају везе ни са једним лицем у стварности, него представљају иреалне фикције према пишевој потреби за причу о прошлости (Милош Црњански: ’Код Хиперборејца’)”³⁶ Прича се одвија на пештанском факултету, на коме је стварни аутор предавао српску књижевност. И разгледају се, поводом свечаног промовисања ауторове теорије о трик-роману (sic!), неке старе фотографије, а на једној се види Борхес, писац свјетски чувених трик-прича. Затим се, трагом фотографије, прича из Пеште и из садашњости премјешта у један давни догађај, на другом неком факултету, оном у Стразбуру, гдје се као Борхесов саговорник јавља један потоњи изврстан писац трик-романа, Данило Киш, који је неко вријеме уистину и био лектор у Стразбуру. И у овој причи се поново јавља Алина. Остаје тајна, и не би ни ваљало да је друкчије: ко је она?³⁷

И Драгомир Дујмов (родом из Сентеша) истиче се као редован сарадник новог *Невена*. Почео је испрва као пјесник, да би од почетка 21. вијека, вођен Андрићевим искуством, писао искључиво романе и приповијетке. Поезија му је постала сувише тијесна, како

³⁶ *Невен*, 2015, 8.

³⁷ На лик Алине први пут наилазимо у Милошевићевом роману *Websajt-stori*, интернет-роман, Народна књига / Алфа – Издање, Београд–Будимпешта 2002.

је изјавио у интервјуу за *Невен*.³⁸ Дујмов обрађује историјске теме из живота Срба у Мађарској. При томе се и он ослања на чињенице, које му служе као костур за причу. У роману *Воз савести* (2005, 2009) Дујмов приповиједа о оптацији, једном широј јавности мало познатом а за наше сјеверно расијање врло болном догађају, када су, двадесетих година прошлог стољећа, многи били наведени да се опет селе са вјековних огњишта, овај пут из Мађарске, натраг тамо одакле су њихови давни преци дошли. Одломак из романа објављен је у *Невену* 2005.³⁹ Доживио је *Воз савести* одличне критике,⁴⁰ па је разумљиво да је, како сазнајемо из *Невена* за 2016. годину, изашао на мађарском језику као један од одабраних примјера српске књижевности у дијаспори.⁴¹ Да су Срби у Мађарској били потпуно неспремни да дочекају побједничку српску војску када је она по пробоју Солунског фронта продрла све до Печуја, а да су на оптацију били још неспремнији, приповиједа Дујмов у роману *Време месечарења* (2014).⁴² А на дане Велике сеобе из 1690. године писац нас враћа у свом најновијем роману *Сабља у језику* (2016). И овај пут читаоци *Невена* имали су привилегију да први завире у текст у настајању. Роман *Сабља у језику* је утолико значајнији јер даје још једну умјетничку, Дујмовљеву слику о Гаврилу Стефановићу Венцловићу. Шта за човјека значи изгон и потуцање по незнатим и непроходним просторима у тражењу спаса и новог живота, откривају нам Венцловићеви стихови који су се нашли као наслов за одломак из романа објављен у *Невену*. Цитирамо те стихове:

Писмо на леду позадује траје,
Неголи наши срећни и добри данци
У миру бораве!⁴³

³⁸ Интервју под насловом „О прожимању стварности и маште”, *Невен*, 2012, 12.

³⁹ Одломак носи наслов „Присећања у возу”, исто, 11.

⁴⁰ Уп. напис Предрага Степановића, „Потресна повест са дигресијама”, *Невен*, 2006, 9.

⁴¹ Поред Дујмовљевог романа, Радионица „Венцловић” је у новој серији издања дјела наших писаца у мађарском преводу 2016. године објавила Милошевићев роман *London, Помаз*, као и роман Милана Степанова *Маузолеј*. Идеја за ову едицију је потекла од Милана Ђурића, директора Културног и документационог центра у Будимпешти, у чијем оквиру дјелује и Радионица „Венцловић”, док финансијску потпору за преводе пружа Министарство културе и информисања Србије. Уп. *Невен*, 2016, 12.

⁴² Уп. *Невен*, 2008, 5. У истом броју се налази критика и интерпретација романа коју је написао Давид Кецман Дако. Кецманов чланак зове се „Ход између два амбиса”, 8.

⁴³ *Невен*, 2014, 9. Анализу дјела и овај пут пише Давид Кецман, „Записи из мног наднебесја”, *Невен*, 2016, 6. Са своје стране додајемо да је Дујмов у роману

Драгомир Дујмов је студирао југословенску књижевност и српски језик у Новом Саду. Ради као професор у српској гимназији у Будимпешти, а ту и живи. Године 2007. објавио је збирку *Будимске њриче*, о прошлости и животу Срба у овом граду. А 2012. године Задужбина Јакова Игњатовића штампа његову књигу *Будимџешћом српски знамен*. Она има посебно мјесто у опусу Драгомира Дујмова, и читаоцима је тим интересантнија јер у њој приповиједа неко ко се и сам налази у приповиједаном простору. Неко ко нас води од знамена до знамена, од Будимграда до приче о будимској Саборној цркви и њеном уништењу, и даље до Табана, па онда у Пешту, до Саве Текелије, Ђуре Јакшића, Тесле, Дучића и Петра Добровића, и, на крају, до Илијине воде. Из прошлости ће нас у завршници приче Дујмов довести у ближа времена, у Вацку улицу, у друштво са протом Душаном Вујичићем и његовим синовима Тихомиром и Стојаном. Прошетаће нас до дунавског корзоа, гдје ћемо срести Јакова Игњатовића, Лазу Костића, Јоакима Вујића.⁴⁴

Захваљујући Дујмовљевој литерарној шетњи кроз Будимпешту успоставља се управо оно што је Србима у Мађарској најбитније: континуитет њихове културе. Јер књига Драгомира Дујмова није ништа друго до наставак, у друкчијој, живој форми, студије *Срби у Будиму и Пешћи* коју је Стојан Вујичић објавио 1997. године.⁴⁵

Позорищни живои

У броју за 2006. годину *Невен* слави двјестагодишњицу рођења и стопедесетогодишњицу смрти Јована Стерије Поповића, који је између 1826. и 1828. студирао филозофију у Пешти. У истом броју *Невена* објављен је текст музичко-сценског дјела *Чудо у Текелијануму* Петра Милошевића, сазданог од успјеле мјешавине фантастичних, поучних, сентименталних и хумористичких елемената. Комад је изведен у Текелијануму, 27. јануара 2006, на Светог Саву, празник који је оснивач истоимене задужбине, Сава Текелија, славио као свој имендан.

испред сваког од шеснаест поглавља ставио као мото цитате из Венцловићевих дјела. „Писмо на леду” нашло је мјесто у 5. поглављу, које носи назив „Калварија у Доброкесу”.

⁴⁴ Уп. приказ Дујмовљеве књиге у *Невену* 2012. Надахнуто га је написао Предраг Степановић, под насловом „Шетач будимским и пештанским улицама”, 11. Дујмовљева књига *Будимџешћом српски знамен* има и друго издање. Објављују га Задужбина Јакова Игњатовића – Будимпешта и Српска народносна самоуправа у Ержебетварошу, у Будимпешти 2017. године.

⁴⁵ У контексту очувања националне свијести и културе треба посматрати и књигу Николе Ластића *Историја Срба у Мађарској 1918–2012*, коју је издала Задужбина Јакова Игњатовића, Будимпешта 2016.

Дјело сачињава девет слика, нанизаних слободно, без и најмањег поштивања трију драмских јединстава. У првој се појављује Текелијина сен, дух оснивача задужбине, износећи „одозго” податке о њеном устројству, стогодишњем трајању, обустави рада током Другог свјетског рата и након тога, и о њеном буђењу у садашњем времену, буквално у овом тренутку, пред почетак представе, када Текелијанумом након дугогодишњег таворења поново одзвањају радосни и узбуђени гласови; у другој наступа лик који се зове Певач, и он заиста и пјева, говори стихове, потوماк је деде текелијанца, а у драматуршком смислу је водитељ кроз драмску радњу; у трећој наступају лик Питомца 1 и Текелијина сен, набрајају се имена прве генерације текелијанаца, а Сен се враћа у годину 1806, када је у Араду позвао Србље (Сен говори ондашњим архаичним говором) да прославе Светог Саву онако како и други народи славе своје свецe, што ће се уистину и остварити, но тек по оснивању задужбине; четврта слика стога носи наслов „Прва прослава, 1839”, разни ликови дају или преносе извјештај о прослави поводом отварања Текелијанума, о истовременој прослави Светог Саве, о свечаној бесједи, све онако како је оновремено фактички одредила Матица српска јер јој је била додијељена управа над задужбином; у петој слици у средишту је Коста Руварац, Певач га представља као најбољег текелијанца, износе се посредством Питомца 1, 2, 3, 4 и 5 подаци о Руварчевом животу, о њему као иницијатору оснивања друштва „Преодница”, као уреднику првог броја алманаха „Преодница”, на сцену ступају ликови Лазе Костића и Стојана Вујичића, они, иако рођени у различита доба, сада удружено говоре стихове посвећене Руварцу, његовој раној смрти, опраштају се од њега, а на те стихове се надовезују Милошевићеви лирски рефрени на исте мотиве; у шестој слици упризорен је на комичан начин онај стварни догађај када је у Будиму у кући Јосифа Станковића одиграна представа Стеријиног комада о Кир Јањи, и када се због болести главног глумца умјесто тог дјела изводи свега пар дијалога из Стеријине *Покондирене ѿикве*, и то у виду позоришта у позоришту: текелијанци су раздрагана публика, уживају док се на сцени разголићују двије протагонисткиње Стеријине комедије, а један други лик, Оперативна секретарица, у свему томе има улогу медијатора, те на тај начин бивамо доведени до наредне комичне сцене, седме, која се зове „Химна”; стижемо, дакле, до шездесетих година 19. вијека, Текелијанумом управља Јован Јовановић Змај, слави се стогодишњица рођења Саве Текелије, и приповиједа се она славна анегдота како су се једне ноћи Лаза Костић, Змај и Стево Каћански састали да на брзину напишу народну химну, запили се, и у зору се разишли без обављеног посла; осма слика посвећена

је музичком животу, у фокусу су текелијанац и композитор Исидор Бајић и етномузиколог Тихомир Вујичић; на тај музички начин уводи се завршни, девети приказ, који цијелом комаду даје карактер рок-опере, будући да се у њему на мелодију пјесме „Дај нам сунца” из мјузикла *Коса* чују сада већ сасвим лични стихови стварног аутора комада, а они обједињују све о чему овај комад говори, ширећи се на цијели свијет и пјесников глас у њему.

И наредни комад овог писца, *Вујичић blues*, објављен у *Невену* 2009. године, има сличну структуру,⁴⁶ а наслов је добио по браћи Стојану и Тихомиру Вујичићу. Изведен је премијерно 19. септембра на сцени Српског позоришта у Будимпешти, у знак сјећања на Тихомира Вујичића и на његову погибију у авионској несрећи на дан Преображења 1975. године. Пошто је Тихомир Вујичић рођен 1929, обиљежен је истовремено и тај јубилеј. У свјетлу наведених јубилеја, у *Невену* за 2009. годину су објављена још два текста о легендарном музичару. Један пише Даница Петровић са Музиколошког института из Београда, истичући да је Тихомир Вујичић компоновао симфонијска, балетска и оперска дјела; био посебно плодан аутор филмске музике, чак глумац у неколико мађарских филмова; објавио више збирки записа јужнословенских народних пјесама из Мађарске, док је његова постхумно (1978) објављена збирка *Музичке традиције јужних Словена у Мађарској*, са око 400 мелодија пјесама и игара, права ријеткост; данас је у његовању те заоставштине од непроцјењивог значаја рад ансамбла „Вујичић”.⁴⁷ Други прилог у *Невену* потиче од Предрага Степановића, и он је својеврсно умјетничко дјело, истинита прича једног свједока, очевица и обожаваатеља чудесног музицирања Тихомира Вујичића, који би чаробним звуцима своје фруле заустављао дах свакоме ко га чује.⁴⁸ Износимо два детаља из Степановићеве приче: први – Тихомир стоји на уском испусту фасаде и из своје фруле извија мелодију од које се пролазници у Вацкој улици тренутно паралишу, и други – Тихомир свира у фрулу са дунавског моста док се витка дјевојачка тијела одоздо са обале извијају у сусрет опојним звуцима, којима су истовремено опчињени и младићи у чамцу који туда наилази. Први детаљ је испричан из перспективе госта у соби породице Вујичић из које је Тихомир искорачио, а други детаљ је дат као доживљај једног од младића у чамцу. То јест, у оба случаја, из перспективе писца познатог по „стварносној

⁴⁶ Опширније о томе погледати у: Рада Станаревић, *Хиџам и хипостџа*, Нови Сад 2014, 37–40.

⁴⁷ Уп. Даница Петровић, „Сећање на етномузиколога и композитора Тихомира Вујичића”, *Невен*, 2009, 4.

⁴⁸ Предраг Степановић, „Чаробна фрула Тихомира Вујичића”, *Невен*, 2009, 5.

прози”! И Милића од Мачве надахнуо је нестварни свирач. Следствено томе је и уредништво, како би употпунило јубилеј, за насловну страну *Невена* 2009. одабрало Милићеву слику „Преображенски налетник Тихомир Вујичић”. Напомињемо још да ликовни приказ легендарног умјетника има и наставак. Његов лик појавиће се опет на насловној страни *Невена* за 2016. годину, у раду Драгана Мартиновића „Химна Балканика – у славу Тихомиру Вујичићу”, са сликарске колоније одржане у Помазу, родном мјесту двојице браће.

Позоришни живот Срба у Мађарској нарочито се истакао 2013. године. Опет јубилеји. А у срцу догађаја налази се Милан Рус. Рођен у селу Деска поред Сегедина, Милан Рус је студирао глуму на Академији уметности у Новом Саду и на пештанској Позоришној и филмској академији, док је глумачки занат пекао по провинцијским позориштима. Развио се у свестраног професионалца: глуми, игра, пјева, свира, пише драмске текстове, режисер је и директор Српског позоришта у Будимпешти.

То позориште почело је да ради 1993, с премијером комада *Сенџандрејско јеванђеље*, које је написао он. Окупио је за оснивачку представу аматерске глумце Душанку Симић, Драгомира Дујмова, Тому Принца, Дејана Шимона, Драгана Симића, Стевана Семлера, Горана Карагића, Харија Руса, Марицу Мандић, Душана Вуковића. „У нашој радионици”, каже Милан Рус, „пишу се односно преводе текстови и компоњује се музика за представе. Тако су настале наше следеће продукције: *Сенџандрејско јеванђеље*, *Пасџир вукова*,⁴⁹ *Авала експрес*, *Сџари њеџџански орфеум*, *Сомборска ружа*, *Миллионер Микица*, *Чудо у Текелијануму*, *Мосџови Париза*, *Вујичић blues*. Експериментишемо жанровима за које мислимо да су изостали из српске театарске историје: мистеријске игре, рок-опера, оперета, музичка комедија”.⁵⁰

Сенџандрејско јеванђеље Милана Руса по други пут је изведено двадесет година касније, 2013, и то на исти дан кад је била и премијера, на ускршњу суботу. Тако је на важан православни празник прослављена двадесетогодишњица рада Српског позоришта у Будимпешти. Но преклапање датума извођења драме са црквеним празником није само формалне природе, већ је тај ускршњи датум у потпуном складу са садржајем драме, са њеним смислом. Русово *Јеванђеље*, како само име говори, приказује живот Исуса Христа, почев од вјеридбе Јосифа и Марије, благе вијести коју Марији доноси арханђел Гаврило, рођења Христовог (Божић), крштења у ријечи Јордану, чуда које Христос чини (свадба у Кани, исцјељење

⁴⁹ Либрето за ово музичко-сценско дјело написао је Драгомир Дујмов.

⁵⁰ Интервју „О путу од Деске до даске”, *Невен*, 2013, 12.

болесних, избављање грешника) и прилажења апостола – у првом дијелу („Јавленије перво”), до Тајне вечере, Јудиног издајства, молитве на Гори, суђења Понција Пилата, Христовог распећа и васкрсења – у другом дијелу. Тема сама по себи узвишена, али код Руса је она обрађена у стилу народног комада, какав се игра на отвореном простору, на градском тргу – отуд Сентандреја у наслову. Комад је написан народним језиком, оним којим говоре Срби у Сентандреји, Помазу, Калазу, Мохачу, Сантову, и посебно у Дески.⁵¹ А он је природан и сликовит до те мјере да нам се чини да бисмо овај свој данашњи сувопарни језик требало да заборавимо и да се вратимо изворном говору. Текст је написан у десетерцу/дванаестерцу, стихови се римују, то је окретан, динамичан говор, онако како га може сковати само човјек глуме, покрета, маште и хумора. Неко ко изнутра познаје позориште и позоришну игру, осјећа ритам изговорене ријечи, ко ријечи усклађује са својом меморијом, а памтљиве су и за публику ако има макар и мало слуха. Комад је светковински и поучан, а у ту сврху је уведен лик наратора. Он се непосредно обраћа публици, и води игру од почетка до краја. Ту је и хор, све сами епски елементи драме, како би се што више повезали публика и извођачи. Важну улогу у представи има и музика. На почетку комада пјева се врло продуктивно и узвишена химна „Ми же Сентандрејци”, у сцени Христовог рођења чобани заиграју око вертепа, игра се Банатско велико коло које је записао Тихомир Вујичић у Батањи и у Дески, у сцени свадбе у Кани оркестар свира сватовско коло, затим „Помашки па онда Калашки сватовац”. На другом мјесту се пјева „Бећарац”.

Да бисмо дочарали колико живот бруји у свакој ријечи и покрету Русовог *Јеванђеља*, преносимо одломке дијалога између Марије и Јосифа у тренутку кад он открива да му је жена затруднила од Светог духа:

МАРИЈА:

Слушај ме мој Јосо, бићу Ти искрена
Затруднела јесам од Свјатаго Духа.

ЈОСИФ:

Ко ти је миљеник, одмах издај име,
Да га смрвим мачем у двобој сас њиме.
(...)

---

⁵¹ Дешчански елементи су изгледа најупечатљивији. Како и не би били, живе у аутору од почетка. Уп. Петар Милошевић, „Ускршња народна драмска игра”, у: *Данас, јуче, њекјуче*, 74.

Говори ми жено, само немој ћутат,
За трен ока ћу те сикиром разлупат.
(...)
Скидај бурму с прста и скидај дукате,
Мараму са главе, умрети спремај се.
(...)
(Дигже ханџар да је убије) – (не може)
Боже ми опрости, што сам крви жедан,
Убио бих жену, јер ми душа сева.
(Марији)
Узми Маро ових двадес'т сребрника,
Иди у пустињу, лутај док си жива.

ГАВРИЛО:

(Појављује се)
Благословен јеси, што с'се смиловао,
Срце ти је чисто, слушај ме овако:
Вереница твоја пречистаја јесте,
Дете у утроби створење је Божје.

ЈОСИФ:

Откуда сад овај глас и светло јарко,
Ко говори из дубине душе тако?

Пошто је настало прије двадесет година, *Сенџандрејско јеванђеље* (по Милану) ће у *Невену* за 2013. бити дато само у пролошким стиховима. Али ће зато други, нови драмски текст у истом броју *Невена* бити пренесен скоро у цјелости: *Чудо у Рондели* Радослава Златана Дорића. И сад долазимо до другог јубилеја. Наиме, ансамбл Српског позоришта у Будимпешти, у режији Милана Руса, извео је Дорићев комад 6. децембра 2013. године, обиљежавајући на тај начин двјестагодишњицу прве професионалне српске позоришне представе, коју је 24. августа 1813. приредио Јоаким Вујић у пештанској Рондели, некадашњој стражарској кули на обали Дунава.

Јоаким Вујић је рођен у Баји, живио је узбудљивим животом, путовао, а позориште га је окупирало пошто је 1812. учествовао у извођењу драме Иштвана Балогоа о Карађорђевој устанку. Драма је приказана у Рондели. Вујић је био толико одушевљен мађарском драмом о Карађорђу да је текст одмах превео на српски, у намјери да га изведе. Али пошто за то није добио дозволу од власти, одлучио се за другу драму, Коцебуов комад који се у његовом преводу зове *Крешћјалица*. И режирао га и глумио у њему поменуте 1813. године.

Наравно, Дорићева драма приказује тај догађај, Вујићево извођење *Крешћјалице* на српском језику на мађарској позорници, у Рондели. Садржи Дорићева драма призоре са посљедње пробе пред премијеру, приказује се у почетку како су Јоакима Вујића обузели неизвјесност и брига да читава ствар не доживи крах, а онда, током одличне изведбе, настаје потпуни преокрет, велики успјех, радовање, озареност свих учесника: чудо у Рондели. Главни ликови Дорићевог „веома патриотичног комада”, како пише у поднаслову драме, већином су историјске личности: Јоаким Вујић, учитељ и списатељ, Иштван Балог, славни мађарски глумац и писац, Јулијана Балог, његова сестра, глумица, Милован Видаковић, српски романописац и др.

Дорићев комад је пригодног карактера. Посвећен је Јоакиму Вујићу и историјском догађају о почецима српског позоришта. Али је у изведби Српског позоришта у Будимпешти, са Миланом Русом у главној улози и са одличним глумцима у свим осталим улогама, Дорићев комад Србима у Мађарској значио нешто далеко више и важније. А *Невен* за 2013. годину, са своје стране, документаристички детаљно извјештава о цијелом догађају, и о представи, и о утисцима, и о културном значају – све то, уз сам драмски текст, он, као гласило за културу, књижевност и умјетност, на интересантан и узбудљив начин преноси својим читаоцима.

Тиме завршавамо приказ о новој серији *Невена*, са закључком: Срби у Мађарској су малобројни, али знају шта раде. Да ли и ми то знамо?

*Патријарх Арсеније III Чарнојевић, рад Данила Вуксановића,
изложба „Плави круг (сликовна обнова)”, Сентаддреја 2015. године*

*Гаврил Стефановић Венцловић, рад Данила Вуксановића,
објављен у Невену 2015. године*

Милић од Мачве, Градња цркве брвнаре за Кнежевe мошћи 1690.
у Сeнјaндрeји, 1988. годинe

музички и песнички ритуал Стојана и Тихомира Вујичића

играју

ВУЈИЧИЋ
BLUES

МИЛАН РУС
МИРКО МИЛОШЕВИЋ

на сцени
СТОЈАНОВ ШЕШИР
ТИХОМИРОВЕ НАОЧАРИ

срочио
ПЕТАР МИЛОШЕВИЋ

ТЕЖИКА
ЛАЛОШ МЕДЕН

Будимпешта
Ул. „Велика ливада“
Nagymező 49

19. 09. 2009
19.00

Браћа Стојан и Тихомир Вујичић, монтажа Стојанове фотографије
из 1993. и Тихомирове фотографије из 1974. године, објављено у
Невену 2009. године

Војислав Галић

Предраг Степановић, цртеж Милана Ђурића, *Невен* 2003. година

Петар Милошевић, рад Милића од Мачве, *Невен* 2005. година

Драгомир Дујмов, цртеж Милана Ђурића, *Невен* 2012. година

Милан Рус, цртеж Милана Ђурића, *Невен* 2013. година

Радомир Ластић, цртеж Милана Ђурића, *Невен* 2009. година